

körül, s hogyan érzékelhetted az óvó szeretetet. Kolozsvárott a Farkas utcában születni és nőni fel, fölér egy fejedelmi előnnyel!... Hiszen a katekizmusok antropológiája és teológiája szerint is az ember romlandó testből és örök lélekből van, ami pótol valamit abból, hogy esztétikai kérdésekben nem kér kapaszkodót, mert a „létra” benne van! Hát ha még kezdettől „Erdély szellemi sugárútján” volt, van, elmenőben és hazatérőben is, ha csak lélekben is!

Világtéremtő művészként, akinek képein, rajzain és rézkarcain egyaránt olyan teljes, újragondolt és mélyen elvont univerzum tárult és tárul elénk, mely a kozmikus szemlélettel, az univerzális érdeklődésből és egyszeri földi életből fakadó élménykomplexummal társult. Illetve most már a szavaival megfogalmazott értékek halmazával is. Lélegző vonalai után, most már szavainak lélegzete is – akár az oxigént kibocsátó növények – azt az esztétikai élményt nyújtja és erősíti, melyet akár grafikai kompozícióiban a kiérlelt motívumok, jelek, utalások asszociatív rend-

szere. Vagy festményeiben a nagy művészeti korok, a „reneszánsz és a barokk mestereinek az érzékletes, megelevenítő tárgy- és látványhűségébe ágyazva minősül át romantikus-szürrealista látomásokká. S e fantasztikus látomások, helyszínek egyszerre konkrét és sejtelmes voltának, sajátos kettősségének a hatását felfokozza az a festőgrafikai eljárás, amelynek eredményeképpen manapság ritkán tapasztalható, fölényes rajztudása már a felület lakkozása előtt a végtelen árnyalatokban felragyogó színek belülről fakadó sugárzásaként érvényesül” – írta róla egykor jogosan Banner Zoltán művészettörténész.

Ugyanaz a „sugárzás”, mely Árkossy István Rádiusz Könyvében is, annak a Fénynek tudatát igazolja, „amely a magyar irodalomból izzott fel a nemzeti és az egyetemes kultúra értékrendjének” személyes és közösségi tükrében.

Köszönet érte! Szerzője pedig nyugodt lehet afelől, hogy életműve élni fog, akár az erdélyi hegyek.

Kónya-Hamar Sándor

A HORTHY-KORSZAK – EGY GYORSAN VÁLTOZÓ TÁRSADALOM

A Horthy-korszak vitatott kérdései.

Konferencia, 2020. szeptember 14–15.

■ Általában véve konferenciakötetet ismertetni minőségileg más típusú kihívás, mint ha szintézis jellegű könyvet, forráskiadványt vagy alap kutatásokat tartalmazó szakmonográfiát kellene recenzálni. Ez elsősorban abból fakad, hogy nincs két azonos stílusú, azonos műveltségű szerző, gyakran hasonlóak sem. Ilyenkor mindig kell arra vigyázni, hogy egyrészt ne a tartalomjegyzék egyszerű felmondása történjék, esetleg minimális kommentárokkal megfűszerezve, másrészt pedig úgy kell kiemelni bizonyos fontos eleme-

ket, amik a szóban forgó kötet savát-borsát adják, hogy a tartalom egészéről se készüljön aránytalan, torz kép. Ez különösen igaz, ha a téma érzelmeiket korbácsolhat fel, mint az ún. Horthy-korszak emlékezete. Léteznek ugyanis olyan témák a történetírásban, melyek kapcsán állandóan lehet újat mondani, ha más képpen nem, értelmezés és újraértelmezés által. Ilyenek a totalitárius rendszerek természete, a hidegháború kiváltó okai vagy éppenséggel a két világháború közötti és a második világháborús időszak

nagy részét felölélő magyar valóság, amit konvencionálisan Horthy-kornak is szokás nevezni az ország élén álló, kormányzó Horthy Miklós után.

Ennek az időszaknak a meghatározó problémái, vitatott kérdései kapcsán rendezett konferenciát a tavalyi évben, a koronavírus járvány árnyékában az MTA, amelynek anyagai utóbb könyv formájában is megjelentek. A konferencia – és így a kötet – tematikus egységei a következők: társadalom és társadalompolitika, kimondatlanul ideértve a kor gazdasági viszonyait, a politikai rendszer jellege és meghatározói, oktatás- és művelődéspolitikai, zsidóság (a „zsidókérdés” keserű szájtét ébreszthetett volna), antiszemitizmus, holokauszt. Valamint a kor külpolitikája és a második világháborús részvétel. Talán az összes többinek kis részben összegzése lehet a legutolsó szekció, melynek címe: *Horthy Miklós: Honmentő és/vagy honvesztő?* Ahogy már a címből is sejteni lehet, végső megoldást, kinyilatkoztatást ugyan ez a szekció sem nyújt, ugyanakkor markáns véleményeket fogalmaz meg, amelyek nemcsak elgondolkodásra alkalmasak, hanem értelmezési rendszerek előtt nyitják meg az utat. Gondolok itt például Romsics Ignác nemrégiben megjelent egyszerűs könyvére, mely a *Honmentők/Honvesztők* címet viseli, és hat vitatott államférfi rövid életrajzát tartalmazza, beleértve Horthy Miklósét is. A következő bekezdésekben, anélkül, hogy egyfajta bővített tartalomjegyzék lenne a cél, megpróbálok a változatos tematikájú előadásokból kiemelni azt, amit a recenzens fontosnak vagy kiemelten érdekesnek érzékel.

Az első szekció, amit Gyáni Gábor akadémikus elnökölt, a kor magyar társadalmát és az ezt szabályozni és alakítani kívánó politikákat állítja előtérbe. Már a szekció címe felveti a „hárommillió koldus” (ennek enyhébb megfogalmazása a „hárommillió gumicsizmás paraszt”, de a lényeg ugyanaz) fogalmát, akiknek a fájdalomt már akkortájt megírta a népi írók egy része, és ami – mármint az a jelenség, amit tisztességes szegénységnek nevezünk – mind a mai napig sajnos aktuális, de egyúttal „hálás” kutatási téma is.

Ugyanakkor a szekció nem szorítkozott kimondottan a vidéki szegénység kérdésére. A bevezető előadásban a szegedi egyetem gazdaság- és társadalomtörténész professzora, Tomka Béla foglalta össze az általa ismert – és jól ismert – helyzetét a témába vágó kutatásnak és történetírásnak. Szavaira a három felkért hozzászóló közül Bódi Zsombor esetében egy mondatot emelnék ki, ami, kissé pongyolán fogalmazva, igazán „fején találja a szöveget”. „Összességében azt mondhatjuk, hogy egy gyorsan változó társadalom áll előttünk a Horthy-korban.” (38.) Hogy miért is pontos ez a megfogalmazás, ahhoz érdemes elolvasni Tomka és Bódi tanulmányait. Egresi Katalin a kor szociális jogalkotására reflektál, míg Szilágyi Zsolt *Alternatív Trianon, digitális forradalom* című írása kiemelt módon érdekes, legalábbis e sorok szerzője számára. A tanulmány szerzője ugyanis a tér és a területfejlődés perspektívájából közelíti meg a Trianon utáni Magyarország fejlettségének kérdését. Amennyiben e téma alapján interdiszciplináris megközelítésű, térképes, statisztikai adatokkal ellátott terjedelmesebb tanulmány vagy akár kötet születne, annak komoly sikere lehetne. Gondoljunk itt például arra, amit a térinformatikai forradalom napjainkban jelent.

A politikatörténeti egység és az ezt meghatározó fogalmak szekcióját Vonyó József elnökölte, bevezető előadását pedig Püski Levente tartotta, alkotmánytörténeti és jogtörténeti áttekintést nyújtva a Tanácsköztársaság bukásától indulva Szálasi Ferenc hatalomra jutásáig. Ezt egészíti ki Kerepeszki Róbert, aki a politikai rendszer társadalmi beágyazottságáról értekezik, és aki következtetéseiben azt állapítja meg, hogy a Horthy-kor politikai rendszere az idő múltával egyre inkább az autoriter jelleg irányába sodródott, és végül 1944 őszére totális diktatúrába torkollott; igaz, hogy ez sajátos körülmények között következhetett be. Ignác Károly hozzájárulását elsősorban az önkormányzatiság szempontjából közelítve teszi, míg Paksa Rudolf a Juan Linz által felállított modell alapján próbálta meg a Horthy-kor rendszerét elhe-

lyezni a plurális demokrácia, autoriter rendszer és totalitárius diktatúra hármassztruktúrájának rendszerében.

Különösen érdekes vitákat generált a következő, a kor oktatás- és művelődéspolitikájáról szóló egység. Ujváry Gábor vitaindító előadására, melyben a kor kultúrpolitikájának eredményeit méltatta, Sipos Balázs őt, az árnyoldalhoz tartozó pontot fejt ki, Papp István más aspektusokat emel ki, míg végül Balogh Margit a Horthy-kor egyházpolitikai jellegzetességeiről értekezik, különös tekintettel a római katolikus egyházra. Ha valaki szeretné megtudni például, hogy a szegedi Dóm felszentelésekor milyen katolikus-protestáns protokolláris probléma lépett fel, érdemes megnézni Balogh Margit tanulmányának utolsó gondolatait.

A magyarországi holokauszt és a kor magyarországi antiszemita irányzatai kapcsán a bevezető előadást Karsai László tartotta, Kovács András, Szita Szabolcs és Molnár Judit felkért hozzászólók hozzájárulásával. A magyarországi holokauszt problémájáról, azzal együtt, hogy még sok feltárni való részlet akad, sokan írtak már, és közöttük kiváló minőségű munkákat, Randolph L. Brahmától Lőwy Dánielig. Karsai László személye ezzel együtt garancia arra nézve, hogy érdekes és elgondolkodtató vitaindító tanulmányt olvashat, aki a könyvet kezébe veszi, ugyanis a szerző ismert arról, hogy szeret árnyalni, demitizálni minden irányban. Ahogy ezt Molnár Judit hozzászólásában kiemelte „Karsai László valójában nemcsak a magyar holokausztról szólt, hanem rövid historiográfiai csomópontokat villantott fel...” (107.) A hozzászólók teljesebbé tették a képet, a vélemények ütköztetését tekintve talán ez a szekció volt a legharmonikusabb.

A holokauszt problémáját körüljáró szekciót két olyan téma követi a kötetben, amelyek, ha kronologikusan el is különíthetők, a visszatekintésben nem választhatók el egymástól: a Horthy-korszak külpolitikája – az erről szóló szekció a revízió problémáját járja körül elsősorban – és a második világháborús részvétel. Habár a kor magyar külpolitikája

nemcsak revíziós gondolatból állt, mégis, a revíziós gondolat jelenléte összességében véve tagadhatatlan. Ennek kapcsán Zeidler Miklós, Ablonczy Balázs, L. Balogh Béni és Hornyák Árpád fogalmazták meg, a konferencia keretei között, idevágó gondolataikat. Kulturált, de különösen parázs eszmecsere zajlott a szekcióban, legalábbis a nyomdafestéket látott szövegek tükrében. Ungváry Krisztián a háborús részvételi és kimaradási szándékot járja körül, a kiváló hadtörténész Számvéber Norbert a katonai részvételt írja le közérthető módon. Joó András pedig Kállay Miklós személyiségét a központba állítva – Ungváry esetében ez Bárdossy László, akinek nevéhez, bizonyos szintig igazságtalanul, a három nagyhatalommal szembeni hadüzenet kapcsolódott – azt írja le, milyen kísérletek zajlottak a háborús részvétel következményeinek elhárítására, és konkrétan miért is hiúsultak meg ezek. Külön emelném ki Pető Andrea írását, ami egy bizonyos kevésbé ismert hölgy, Kovács Istvánné népbírói tanúvallomásának tükrében világít rá egyes korabeli információkra, ugyanakkor pedig bizonyos gondolkodásbéli trendekre is. Nem szükséges feministinának lenni ahhoz, hogy ennek az eredeti forrásokra alapozott tanulmánynak a tanulságait értékelni tudjunk. A legutolsó egység központjába pedig az államférfi Horthy Miklós összteljesítménye áll, Turbucz Dávid, Bencsik Gábor, Olasz Lajos és Bern Andrea reflexióinak tükrében.

Sok mindent el lehetne mondani még a kötet kapcsán. Fel lehetne sorolni, milyen témák kerülhettek volna még szóba, lehetne kommentálni az aktuálpolitikai áthallásokat vagy kifejteni, hogy hányadik oldalon található megállapításokkal nem egyezik e sorok szerzőjének véleménye. Mégis, úgy érzem, mindez méltatlan szórszálhasogatás lenne ez esetben, ugyanis értékelni kell a befektetett munka összességét, azt, hogy ez a konferenciakötet így, ebben a formában, a mostani nehéz helyzetben megszülethetett. Ez pedig csakis tiszteletet érdemel.

Lakatos Artur